

Одесос (Варна, Средновековие)

Summary :

На мястото на съвременния град Варна са съществували поселения от дълбока древност. Запазени са следи от тракийско селище, римски град с огромни терми, антично селище. Ранновизантийският Одесос е бил укрепен с крепостни стени и пристанищна крепост, руини от която съществуват до 1830. От времето на първата българска държава има запазени вал, църковни и обществени сгради. В края на средновековието в града присъстват активно и чужди търговци. Преди завладяването от турците (1389), Варна е в границите на Добруджанското деспотство.

Geographical Location

западния бряг на Черно Море

Historical Region

Понтос Евксинос

1. Увод *

1.1. Основаване и наименование на града

Одесос (след 7-8 в. Варна) е град, крепост и пристанище, основано през 6 в. пр. Хр. от гръцки заселници от Милет на широк залив на западния бряг на Черно море до сладководно езеро. Предполага се, че първото известно наименование на селището е от тракийски произход и може би е преосмислено в гръцка езикова форма. Второто му наименование, което е зафиксирано едва след 7-8 в. вероятно е от славянски произход („врана“ –“варна“, т.е. черен) и вероятно се отнася до близката околност.

1.2. Одесос по римско време

Повече запазени следи има от римско време, когато Одесос е включен в границите на провинция Мизия. От археологически разкопки, запазени каменни надписи и монетни находки е известно, че между 1 и 3 в. градът е бил укрепен с крепостни стени, имал е водоснабдяване, големи сгради, храмове на Аполон, Дарзалас и др. и особено забележителни терми. Според един надпис от Одесос, в началото на I в.н.е., по времето на император Тиберий, били направени поправки на крепостната стена.

2. Одесос през Средновековието

2.1. Ранновизантийски период

През 6 в. Одесос е в пределите на Византия, където става важен административен център при управлението на император Юстиниан (536 г. - център на квестура) След преживените многобройни варварски нашествия на готи, хуни и др. в района на юг от Дунав, започва период на икономическо съживяване и пристанището на града се оживява. Строителството на нови сгради и крепостна стена бележат това положение. Селището става притегателен център за преселници от Мала Азия, островите от Егейско море и другаде. През 4 в. Одесос е вече център на епископия. Изградените тук базилики говорят, че християнството играе важна роля в живота на населението. Постоянните нападения, особено от 5-6 в. нататък от страна на славяни, авари и впоследствие на прабългари, довеждат до почти цялостното унищожаване на Одесос. В продължение на близо три века разрушеният и опожарен град отсъства от историческата сцена, а местното, предимно гръцко население, е

Одесос (Варна, Средновековие)

било унищожено или разпръснато.

2.2. Одесос през периода 7-11 в

Създадената на север от планината Хемус българска държава (681г.) в края на 7 в. издигнала защитен насип с дължина ок. 3.5 км – т.нар.

„Аспарухов вал“ - между брега на Черно море и варненското езеро. Районът на Варна става важен център за повторното разпространение на християнството в края на 9 в. по тези земи, като наред със столицата Плиска и в Равна, и тук е построен манастир и скрипториум за преписване на богослужбни книги.¹

През 971 г. византийският император Йоан Цимисхий (Ioannes Tzimiskes, 971-976) завладява Варна и превръща обновения град във важна морска база за неговия флот със задачата да контролира западния и северозападния бряг на Черно море и делтата на река Истрос (Дунав). Градът бележи голям икономически възход. Това личи от откритите монетни находки, различни предмети и белезите на разнообразна строителна дейност. Според житието на Кирил Филеот (Cyrille Phileote) от 11 в. Във Варна са живели даже арменци, а пристанището било посещавано от много кораби².

2.3. История на града през 12-14 в.

След възстановяването на българската държава в резултат на въстанието на Асен и Петър срещу византийското управление (1186 г.), градът продължава да бъде в пределите на Византия. Едва през 1190 г. българският цар Асен 1 (1187-1196) успял за кратко да го превземе. Византийският летописец Никита Хониат Nicetas Choniates съобщава, че в града бил поставен военен гарнизон и били направени допълнителни укрепления³. Независимо от това българският цар Калоян (1197-1207) след тридневна обсада през 1201 г. го върнал в пределите на българската държава, като разрушил градската стена и опожарил някои квартали. Вероятно той е превзел и пристанищната крепост, строена преди 1190 г. След тези военни действия градът дълго не могъл да се възстанови икономически.

Разцветът на Варна започва към края на 13 в, което се дължи на засилената морска търговия от страна на италианските търговци от Генуа и Венеция. Пристанището му се превърнало в главен център за износ на жито и други селскостопански стоки към Константинопол и италианските градове и внос на манифактурни стоки и особено платове. Разширяващите се търговски взаимоотношения между България и Венеция наложили цар Иван Александър (1341-1371) да издаде през 1347 г. грамота за търговски привилегии на венецианските търговци⁴. В резултат на дадените им права през 1352 във Варна съществува вече венецианска търговска колония с консул Марко Леонардо. В конкуренция с тях и генуезците се опитвали да развият търговска дейност във Варна, но успяват да изместят венецианците едва в края на 14 в.

Основна причина градът да се издигне до нивото на главен търговски център и пристанище на българската държава през този период е обширната плодородна област между Стара планина и река Дунав, известна на западните автори като Загора. За възхода на Варна допринасят и добрите сухопътни връзки. Това се отразява на архитектурния облик на града през 14 в. Разкрити са основите на две големи църкви, които били особено богато украсени, но при превземането в края на същия век от османските нашественици, били напълно

Одесос (Варна, Средновековие)

разрушени.

През 1366 г. Варна била неуспешно обсадена от флотата на Амедей VI Савойски (Amadeus VI of Savoy), състояща се от 20 галери, войска и обсадни съоръжения. Няколко години по-късно цар Иван Александър отстъпва града и още няколко крепости на българския деспот Добротица. Неговият син Иванко сключил търговски и мирен договор с генуезците през 1387 г., като те получили право да създадат своя колония във Варна, заедно със складове, църква и седалище на консул.⁵ Така Генуа успява да отсрани венецианските си конкуренти. За изключителното значение на Варна като търговско пристанище по западното крайбрежие на Черно море свидетелства отбелязването му в многобройни италиански карти и портолани от 13-14 в., където името на града е отбелязано с червено мастило като "Varna" "Uarna". През 1389 г. градът е превзет от турците и включен в границите на Османската империя. Търговското и икономическо значение на Варна се запазва и през следващите векове, тъй като градът остава важен център на производство и занаяти.

През 1444 г. знаменитият поход на европейските рицари срещу Османската империя, предвождан от полско-унгарския крал Ладислав Ягело (наречен впоследствие Варненчик (1442-1443) и Янош Хунияди Janosz Hunyadi завършва с поражение, нанесено от армията на султан Мурад II (1421-1451) при Варна.

3. Църковна история на Варна и областта

От основаването си през време на византийската власт до 11 в. варненската митрополия е подчинена на архиепископското средище в Томи. След това от 1054 до втората половина на 13 в. е преминава на директно подчинение на Константинополската патриаршия. За кратко време варненската епархия е била в рамките на митрополията на Вичина (ок. 1285 г.). През 14 в. активна дейност развива митрополитът Алексий (1369-1389), който придобива голяма област за управление, отнемайки от Търновската патриаршия редица крепости и градове: на север - Кранея, Ликостомо, Килия, Дръстър и Калиакра, а на юг – Козяк и Емона, на границата с несепърската митрополия. И повреме на турското робство Варненската митрополия е подчинена на Константинопол

4. Заключение

Варна е един от главните градове на западното Черноморие. През по-голяма част от средновековието тук се запазва византийското влияние. По време на Второто българско царство градът се развива в границите на българската държава, но този период е кратък и завършва с преминаването му под управлението на Дорбуджанското деспотство и Карвунското княжество на Балик. Търговският и икономически просперитет се дължат на активната търговия на венецианци, генуезци и дубровничани през 14-16 в.

* *The entry is still in editing process (ed.note)*

---

1. Попконстантинов, К., Р. Костова, В. Плетньов, „Манастирите при Равна и Караачтеке до Варна в манастирската география на България през IX-X в.", В: *Българските земи през средновековието VII-XVIII в. Международна конференция в чест на проф. Ал. Кузев. Acta Musei Varnaensis* III-2. (Варна 2005), с. 107-121.

Одесос (Варна, Средновековие)

2. Sargolos, E. "La vie de Saint Cyrille le Philéote moine byzantin (d. 1110) », *Subsidia hagiografica* 39 (Bruxelles 1964), p. 126-127.
3. Nicetas Choniates *Historia* ed. I. A. van Dieten (Berolini 1975), p. 434.
4. Гюзелев, В. *Венециански документи за историята на България и българите от XII до XV в.*, (серия Архивите говорят, 18) (София 2001), p.78, 82.
5. Договорът на Иванко с генуезците - Гюзелев, В. *Очерци върху историята на българския североизток и Черноморието (края на XII - началото на XV в.)* (София 1995), p. 127-139.

Bibliography :

	Koledarov P. , "West Black sea coast ports in the late middle ages (14th-16th c.) listed on nautical charts", <i>Études historiques</i> , 5, 1970, 253-254
	Laiou A.E. , "Byzantium and the Black Sea, 13th-15th c.: Trade and the Native Populations of the Black Sea Area", Fol, A.N. (ed.), <i>Bulgaria Pontica Medii Aevi</i> 2, Sofia 1988, 164-201
	Milanova A. , "Le renouveau urbain en Bulgarie sous la domination Byzantine (fin Xe-fin XIIe s.): Le cas des villes antiques", <i>Studia Slavico-byzantina et mediaevalia europensia</i> 8, 2004, 189-213
	Todorova E. , "Medieval Genoese nautical cartography on the west Black Sea coast", <i>Études balkaniques</i> , 2, 1981, 118-131
	Коледаров П. , <i>Политическа география на средновековната българска държава, 1-2</i> , София 1979, 1989
	Трифонов Т. , <i>700 наименования от Българското Черноморие</i> , Варна 2003
	Kostova R. , "Topography of Three Early Bulgarian Monasteries and the Reasons for their Foundation: A Case of Study", <i>Archaeologia Bulgarica</i> , 3, 1998, 108-125
	Kostova R. , "Monasteries in the Centers, Monasteries in the Periphery: featuring monastic sovereignty in Early Medieval Bulgaria", Helmig, G., Scholkmann, B., Untermann, M., <i>Medieval Europe Basel 2002. Center, Region, Periphery. 3rd International Conference of Medieval and Later Archaeology. Preprinted Papers, Vol. 1</i> , Tübingen, 2002 2002, 504-510
	Kuzev A. , "Die mittelalterliche Stadt Varna", <i>Le pouvoir central et les villes en Europe de l'Est et du Sud-Est du XVe siècle aux débuts de la révolution industrielle. Les villes portuaires</i> , Sofia 1985, 73-78
	Lazarov M. , "Odessos – une ville antique sur le littoral thrace du Pont Euxin", <i>Le pouvoir central et les villes en Europe de l'Est et du Sud-Est du XVe siècle aux débuts de la révolution industrielle. Les villes portuaires</i> , Sofia 1985, 63-72
	Kataskepenos Nicholas , <i>La Vie de saint Cyrille le Philéote, moine byzantin († 1110)</i> , Sargologos E., <i>Subsidia Hagiographica</i> 39, Bruxelles 1964
	Velkov V. , "Das Schicksal einer frühbyzantinischen Stadt zur Zeit der Völkerwanderung (Odessos—Varna am Schwarzen Meer)", Fr. Dölger und H.-G. Beck. , <i>Akten des XI. Internationalen Byzantinisten kongresses München 1958</i> , München 1960, 654—659

Одесос (Варна, Средновековие)

	Бешевлиев Б. , "Името ВАРНА", <i>ИНМВ</i> , ИНМВ 15, 30, 1979, 5-7
	Бешевлиев Б. , "Към въпроса за името ОДЕСОС", <i>ИНМВ</i> , 10, 25, 1974, 3-7
	Гюзелев В., Кузев А. , <i>Български средновековни градове и крепости, Том I. Градове и крепости по Дунава и Черно море</i> , Варна 1981
	Гюзелев В. , <i>Венециански документи за историята на България и българите от XII до XV в.</i> , Архивите говорят № 18, София 2001
	Гюзелев В. , <i>Очерци върху историята на българския североизток и Черноморието (края на XII – началото на XV в.)</i> , София 1995
	Димитров Б. , <i>България в средновековната морска картография XIV-XVII век.</i> , София 1984
	Димитров Б. , "Българските пристанища в XIII-XIV в. според два средновековни портолана", <i>Археология</i> , 1, 1969, 21-28
	Божилов И., Гюзелев В. , <i>История на Добруджа, т. 2</i> , Велико Търново 2004
	Кузев А. , "Още веднъж за варненската средновековна крепост", <i>Известия на народния музей Варна</i> , 8, 23, 1972, 67-69
	Мирчев М. , "Античните храмове в Одесос", <i>ИНМВ</i> , 3,18, 1967, 21-39
	Начев В. , <i>Български царски грамоти</i> , София 1996
	Попконстантинов К., Костова Р., Плетньов В. , "Манастирите при Равна и Караачтеке до Варна в манастирската география на България през IX-X в.", <i>Българските земи през средновековието VII-XVIII в. Международна конференция в чест на проф. Ал. Кузев. Acta Musei Varnaensis III-2</i> , Варна 2005, 107-121
	Рашев Р. , "Аспаруховият вал при Варна (към историята на града през ранното средновековие)", <i>ИНМВ</i> , 15, 30, 1979, 116-124
	Тъпкова-Займова В. , <i>Долни Дунав - гранична зона на византийския "Запад" (Към историята на северните и североизточните български земи: края на X-XII в.)</i> , София 1976
	Цветкова Б. , <i>Паметна битка на народите</i> , Варна 1979

Webliography :

Римските терми
http://varna.info.bg/roman_thermae.htm

Sources

Документ за търговията с жито – в: **Гюзелев, В.** *Венециански документи за историята на България и българите от XII до XV в.*, (серия Архивите говорят, 18) (София 2001)

Описание на Варна в портулан.